

ULUSLARARASI HUKUKUN GELİŞİMİ VE BAZI SORUNLAR

Uluslararası alanda devlet sayıları arttıkça ve ortaya çıkan yeni teknolojilerle insanlık donatıldıkça devletlerin etki alanları gittikçe genişlemiştir. Bu alanlarda paylaşım ve kullanım için yeni kurallar oluşturulması zorunluluk halini almıştır.

Prof. Dr. Hasan Köni

Ayrica insan eliyle yaratılan ve dünyanın yapısını etkileyen sorunlar için de yeni kurallar getirilmesi şart olmuştur.

Uluslararası hukukta ilk gelişmeler insanların en çok etkilendiği ve yaptıkları şey olan çatışma ve savaşa ilişkin kurallar üzerinde olmuştur. Bu nedenle savaş hukukunda insancillaşma 1800'lerin ortasında başlamıştır. Savaşta yaralıların durumu ele alınmış ve bir takım doktrinler ileri sürülmüştür.

Uluslararası hukukun gelişmesi çok yavaştır. Uluslararası hukuk kurallarına, devlet otoritesinin iç hukukta çıkardığı yasalara uyulduğu gibi uyulması olası değildir. Uluslararası hukuk, devletlerin ulusal çıkarlarına uygun bulunduğu kadar uygulanabilmektedir. Ulusal çıkarların çeşitlenmesi karşısında uluslararası hukuk, her sorun için yeni antlaşma ve yeni kurallarla geniş parçalara ayrılmıştır. Uluslararası çıkarların çeşitlenmesi giderek daha fazla parçalanan uluslararası hukukta bir uluslararası hukuk uzmanının artık sadece tek bir alan üzerinde uzmanlaşması mümkün olmuştur.

ULUSLARARASI HUKUKTA İNSAN HAKLARI

İnsan hakları konusu iç hukukta olduğu kadar uluslararası hukukta da önemli bir husus oluşturmaktadır. Latin Amerika'da, Asya'da ve Avrupa'da kurulan örgütler ve özellikle

1 Prof. Dr. Hasan Köni, İstanbul Kültür Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, TESAM Yüksek İstişare Heyeti Başkanı.

hükümet dışı örgütler insan haklarının gelişmesi üzerine yoğun çaba göstermişlerdir.

Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna bağlı olarak çalışan görevsel yapılanmaların başında Ekonomik ve Sosyal Konseye bağlı bir İnsan Hakları Komisyonu kurulmuş ve bu konuda çalışmalar yapmakla görevlendirilmiştir. 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Bildirisi'nin kendiliğinden bağlayıcı bir niteliğinin bulunmaması ve herhangi bir güvence mekanizması düzenlenmemesi nedeniyle yeni düzenlemelere gidilmek zorunda kalınmıştır.

Evrensel düzeyde düzenlemelerin yanı sıra bölgesel düzeyde çözümlenmelere gidilmiş, Avrupa, Amerika ve Afrika kıtalarında insan hakları ile ilgili antlaşmalar kabul edilmiştir. İnsan haklarını düzenleyen antlaşmalar dışında insan haklarının belirli yanlarına ilişkin kurallar kabul edilmiştir. Bunlar soykırım suçları, ırk ayrımının önlenmesi, kadınların korunması, çocukların korunması, işçilerin korunması ve sığınmacıların ve

uyruksuzların korunması gibi konuları içermiştir.

İnsan hakları konusunda ortaya çıkan sorunlar, kültürler arasındaki farklılıklardan doğmaktadır. Örneğin İslam Ülkeleri Konferansı'nda ülkeler, İnsan Hakları Bildirisi'nde anılan hakları İslam yasasına uygun olması kaydıyla kabul ettiklerini belirtmişlerdir. Başka bir örnek verecek olursak Çin, Singapur, Malezya gibi Asya ülkeleri bazı insan hakları kurallarını Batı emperyalizminin

"Uluslararası hukukun gelişmesi çok yavaştır. Uluslararası hukuk kurallarına, devlet otoritesinin iç hukukta çıkardığı yasalara uyulduğu gibi uyulması olası değildir."

ürünü olarak görüp insan haklarının evrensellikliğini reddetmişlerdir. O halde bölgelerin kabul ettiği kuralların o bölgeler için evrensel bir mana ifade ettiğini belirtmek yerinde olacaktır. Avrupa Birliği ve Latin Amerika, Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'ndeki kuralları uygulamaktadırlar. İslam ülkelerinde bazı cinsel tutum ve oluşumlarla ilgili ve kadın haklarıyla ilgili bazı kuralların uygulama alanı bulmasının olası olmadığı görülmektedir.

İnsan haklarının gelişmesi konusunda 1995'te bir adım ileri gidilerek Kanada'da yeni bir doktrin ileri sürülmüştür. Kendi ülkesindeki halk ya da halkların sahip olduğu insan haklarına aykırı hareket eden devletlere karşı 'insancıl müdahale hakkı' adlı doktrin ileri sürülmüş, sonraları bahsi geçen doktrin ismi "koruma hakkı" olarak değiştirilmiştir. Aradaki fark, müdahale edilen ülkedeki rejimin değiştirilmemesi olmuştur. Bu doktrine dayanarak Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya, "eziyet gördükleri ileri sürülen grupları kurtarmak için" bazı ülkelere askeri müdahalelerde bulunmuşlardır. Bu durum Birleşik Milletler sözleşmesinin 2. maddenin 7. fıkrasında yer alan münhasır ülke egemenliğine müdahale etmeme kuralının ihlalini oluşturmuştur.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi her biri egemen güç olan devletlerin ulusal çıkarları söz ko-

nusu olduğunda kendileri tarafından oluşturulan uluslararası hukuk çerçevesinin dışına çıkılabildiği görülmektedir. Örneğin, Çin'i ekonomik olarak sıkıştırmak isteyen Trump, Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası düzeni sağlamak için kurduğu örgütlerden biri olan Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurallarına uymayacağını belirtmiştir. Kurallara uyan taraf Çin olmuştur ancak ihlal eden taraf Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Irak'ta nükleer savaş için nükleer silah imal edildiğini Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda ABD temsilcisi tarafından açıklanması ve bunun sonucu Irak'a yapılan askeri müdahale sonucu nükleer silahların olmadığına ortaya çıkması ve bir milyona yakın insan kaybı karşısında Amerikalı yöneticileri yargılayacak bir mahkeme ortaya çıkmamıştır. Yasaklanan silahlar, özellikle en çok ölümlere neden olan küçük silahlar, büyük güçlerin üreticileri tarafından bütün dünyada açık ve kapalı bir biçimde satılmaktadırlar. Yine büyük güçlerin kurdurduğu askeri müteahhlik şirketleri, uluslararası insancıl hukukunu ihlal eden kurumların başında gelmektedir. Buldukları ülkelerde kendi ülkelerinde olduğu gibi para yeme mekanizması gibi işletilmektedirler.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLENME YAPILARI VE ULUSLARARASI HUKUKUN GELİŞİMİNE ETKİSİ

Uluslararası hukukun gelişmesini sağlayan yapılanmalardan en önemlisi, uluslararası örgütlenme yapılarının doğması olmuştur. I. Dünya Savaşından önce kurulan Milletler Cemiyeti getirdiği bütün çözümleyici kurallara karşın I. Dünya savaşını önleyememiştir. Çözülmeyen sorunların sürekli temsilciler vasıtasıyla ele alınması, uluslararası örgüt yapılanmalarının başlangıcını oluşturmuştur. Devletlerin aralarında kurduğu örgütler olduğu kadar ulusların içindeki grupların kurduğu çeşitli konulardaki hükümet dışı örgüt yapılanmaları da ortaya çıkmıştır.

Uluslararası hukukta en önemli gelişme Birleşmiş Milletlerin yeneden bazı kurallarla güçlendirilmesi olmuştur. Birleşmiş Milletlerdeki önemli hususlardan biri, I. Dünya Savaşından itibaren uluslararası mahkemelerin kurulması olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra kurulan "ad hoc mahkemeler" in yerini 1998'de Uluslararası Ceza Mahkemesi almıştır. Bir dünya hükümeti modeli üzerinde oturtulan Birleşmiş Milletler sistemi ne yazık ki Güvenlik Konseyindeki kurucu beş ülkeye tanınan veto yetkisi nedeniyle uluslararası çatışmalara çözüm getirmede aciz kalmıştır. Bunun nedeni uluslararası çatışmaların çoğu veto oyuna sahip üyelerden, başta Amerika Birleşik Devletleri sonra da Rusya, Fransa, İngiltere ve 1971'den sonra Çin tarafından yaratılan sorunlar nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Uluslararası mahkemelerin yanı sıra barış için siyasi çözüm mekanizmalarının geliştirildiği görülmektedir. Örneğin, diplomasi görüşmeleri, barış konferansları, arabuluculuk, hakemlik, gerçeği bulma komisyonları, uluslararası hakemlik mekanizmaları hep barış için son ümidi taşıyan kuruluşlar olmuştur. Uyuşmazlıklarda en önemli rol Uluslararası

"Uyulduğu kadarı ile uluslararası hukuk varlığını korumalıdır. Yoksa küçük ve orta boy ülkeler de kendi aralarında sorunları çözemeyeceklerdir. Bazen büyüklerin de kurallara uyduğu ender dönemler olmaktadır."

Adalet Divanına düşmüştür. Orta güçler değimiz ülkeler, Adalet Divanı önüne gittiklerinde Divanın kararlarına ve hatta danışma görüşlerine uymaktadırlar. Uluslararası Adalet Divanının kararlarının kesin olmasına ve uymayan devletler hakkında müeyyideler uygulanabilmesine karşın büyük güçlerin bu kararlara uymaması durumunda onları cezalandırabilecek bir güç yapısının bulunmaması nedeniyle uluslararası çatışmaların da durdurulması ve barışın korunması sağlanabilmiş değildir. Savaş suçlarının cezalandırılması uluslararası mahkemelere bırakılmasına karşın taraf olmayan devletlerin tutumu nedeniyle savaş suçlarının cezalandırılmaları da mümkün olmamaktadır.

Uyulduğu kadarı ile uluslararası hukuk varlığını korumalıdır. Yoksa küçük ve orta boy ülkeler de kendi aralarında sorunları çözemeyeceklerdir. Bazen büyüklerin de kurallara uyduğu ender dönemler olmaktadır.

SAVAŞ HUKUKUNUN İNSANCILLAŞMASI

İlk gelişen savaş ve barış kurallarından başlayacak olursak, ilk yapılan barış anlaşmalarından savaşın kurallara bağlanmasına adım adım nasıl gelindiği görülecektir.

I. Dünya Savaşı öncesi yapılan anlaşmaların yeterli olmadığı görülünce, yeni gelişmelere uygun anlaşmalar uluslararası konferanslarda ele alınmaya başlayarak genel bir kabul görme sistemine gidilmesini zorunlu kılmıştır. II. Dünya Savaşının getirdiği ızdıraplar, devletleri 1949'da Cenevre Sözleşmelerinin yapılmasına itmiştir. Hasta ve yaralıların durumu, kara ve deniz savaşlarındaki hasta ve yaralıları, esirlik konusu ve düzenlemeleri ve en önemlisi savaş sırasında sivillerin korunması konusunda ortaya konulan kurallar savaş hukukunun insancillaşmasına neden olmuştur. Adı İnsancıl Uluslararası Hukuk Kurallarına dönüştürülmüştür.

II. Dünya Savaşı sonrası yeni devletlerin orta-

ya çıkması ve sömürgelerin tasfiye olmaları karşısında 1977 yılında kabul edilen iki protokolle hem savaşlarda sivillerin korunması hem de iç savaşların belirli bir düzene bağlanarak sivillerin korunmasına yönelik ortaya çıkmıştır.

SİLAHLANMANIN ARTIŞI VE ANTLAŞMALARA UYULMAMASI SORUNU

1945'te ilk nükleer silah kullanımı, insanlığı tehdit eden bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Silahlanmanın artışı karşısında silahsızlanma komisyonları kurulmuş ve silahsızlanma konferansları ve antlaşmaları yapılmıştır.

1963'ten itibaren nükleer silahların kullanılmasını önleyici antlaşmalar dönemi başlamıştır. Zehirli gazlar kullanımı, biyolojik silah yapımları önlenmeye çalışılmıştır. İnsanoğlunun uzaya erişmesi sonucu uzay kullanımını düzenleyen ve özellikle ayın bütün insanlığa ait olduğunu belirtilen antlaşmalar yapılmış ve uzayın silahlardan arındırılmasına çalışılmıştır.

Maalesef hırslı devlet yöneticileri yapılan antlaşmalar durduramamış ve uzay silahlanması ve uydularla gözetlemeler birbirini takip etmiştir. Nihayet Başkan Trump döneminde Amerika Uzay Kuvvetleri yapılanmasını kurmuştur.

Çıkan çatışmalarda kullanılan çocuk askerlerin durumu ele alınmış ve uluslararası çevrenin insan kalabalıklarıyla ve onların yarattığı kirlilikle alt üst olduğu bir dönemde

savaşlarda çevrenin korunması için antlaşmalara gidilmiştir.

TERÖRİZMLE MÜCADELE SORUNU

Eskiden beri var olan terörizm günümüzde uluslararası ve transnasyonal terörizm boyutuna erişmiştir. Terörizmi önleme konusunda bir çok uluslararası antlaşma yapılmasına karşın uluslararası terörizm önlenememektedir. Bunun nedeni bir ülkenin terörist olarak gördüğü bir yapılanmayı diğer ülkelerin kurtuluş savaşı olarak görüp ona yardım etmeleridir.

İşin ilginç tarafı, terörizm belli bir boyuta ulaştığında ayaklanan gruba savaşan sıfatı verilerek üçüncü ülkelerin bu gelişmeye destek vermesi durumunda, bir ülkenin terörist hareket olarak kabul ettiği bir gelişme, uluslararasılaştırılmış savaşa dönmekte ve bu gruba insancıl savaş hukuku kuralları uygulanmak durumuna gelinmektedir. Örneğin Afrika'daki, kurtuluş savaşları dışında, çeşitli dini ve etnik hususlara dayanan terör hareketlerinin çoğunun arkasında büyük devlet güçlerinin olduğu görülmektedir.

TEKNOLOJİK GELİŞMELER VE YENİ SAVAŞ KURALLARI

Yeni teknolojik gelişmelerde yeni savaş kurallarının geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. İHA ve SİHA'ların savaş sahası dışındaki alanlarda kullanılması hem şimdiye kadar çok gelişmemiş olan hava savaşı kurallarının hem de bu yeni araçların kullanımında yeni

kuralların geliştirilmesini gerektirmiştir.

Savaşlarda kullanılan robotların doğurduğu sorunlar, yapay zeka ve internet üzerinde yapılan saldırılarda sorumlu devletlerin bulunabilmesi ve cezalandırılmaları henüz hukukta çözülemeyen sorunlar arasındadır.

ULUSLARARASI HUKUKUN YENİ DALI: ULUSLARARASI ÇEVRE HUKUKU

Günümüzde uluslararası hukukta gelişen konuların başında uluslararası çevre hukuku gelmektedir. Dünya atmosferinin, bitki örtüsünün ve suların ortak bir sistemin yapılımları olduğu öngörülerek uluslararası çevre hukuku kapsamında dünyanın bitki örtüsünden denizlere, denizlerden göl ve akarsulara kadar dünya yapısının bozulmasını önleme hususunda birçok antlaşmaya imza atılmış bulunmaktadır. Bugün denizlerin çeşitli kirlenmeler karşısında korunması ile ilgili antlaşmalar olduğu gibi kara ve deniz canlılarının ve değişik türlerin korunması ile ilgili antlaşmalar bulunmaktadır.

Göller, akarsular ve içme sularının korunması için çaba sarf edilmektedir. Dünya atmosferinin korunması için de çeşitli antlaşmalar yapılmıştır. Özellikle sınıraşan deniz ve hava kirlenmeleri, ozon tabakasının delinmesiyle ilgili olarak yapılan çalışmalar vardır. Kitle üretiminin ve nüfus artışlarının yarattığı kirlenme, petrol ve gaz gibi karbon yakıtlarının kullanılmasının getirdiği küresel ısınmanın olası korkunç sonuçları karşısında 1980'lerde başlayan uyarılar sonucu 1997 Tokyo ve sonunda 2015 Dünya İklim Sözleşmesi ile sorunlar çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Çalışılmıştır dememizin nedeni, fakir ülkelerin karbon tüketimi dışı yeni teknolojileri üretmekte ve bu sebeple kömürden vazgeçememeleri, büyük endüstrilere sahip olan Batılı ülkelerin ve Çin'in bu endüstrilerini durdurmamaları ve nihayet petrol ve gaz üreticilerinin propagandalarında görüldüğü gibi iklim krizinin çevrecilerin bir yalanı olduğu konusundaki tutumları bu hususta gerçek önlemlerin alınmasının önünde durmaktadır.

ULUSLARARASI DENİZ HUKUKUNDA GÜNCEL SORUNLAR

Uluslararası hukukun ağır gelişen bir dalı da uluslararası deniz hukukudur. Devletlerin ulaşım ve maden arama teknolojileri gelişmesiyle birlikte, önceleri üç millik karasuyu öngörüp bu kadar bir alanla yetinirken, yeni teknolojiler gelişmesi sonucu devletlere bu alan dar gelmiş ve karasuları, bitişik bölge, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge gibi deniz alanları yaratılarak egemenlik sahalarını oldukça geliştirmişlerdir. 200 mil ve bazen ötesine giden bu alanlar konusunda çatışmalar ve uyuşmazlıklar çıkmıştır. Büyük sandığımız okyanuslar bile devletler arasında paylaşılmıştır. Dar denizlerde 200 millik alan olmadığı için, örneğin Akdeniz gibi, uyuşmazlıklar birbirini izlemiştir. Adaların kendi deniz alanları olması bir başka sorun olarak ortaya çıkmıştır. Adaların büyüklüğü ve küçüklüğü, üzerinde yaşam olup olmaması, kıyıya ve kendi ülkesine yakınlığı ve uzaklığı, takım adalarının sularının durumu ve hakları başlıca tartışma konularını oluşturmuştur.

Deniz diplerinde yapılan araştırmalar ve deniz dibi madenciliği kapasitesine erişim, bu alanda da yeni kurallar ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hatta Uluslararası Deniz Mahkemesi kurularak bu husustaki konuların burada ele alınmasına çalışılmıştır.

Hemen hemen bütün körfezlerden Güney ve Kuzey Çin denizi, İran Körfezi, Ege Denizi, Doğu Akdeniz, Asya-Pasifikteki deniz alanlarında ve Kanada ile Amerika arasında deniz sınırları ve sahiplenme konusunda birçok uyuşmazlık hâlâ çözümsüz olarak süregelmektedir. Arktik bölgedeki buzulların iklim değişimi nedeniyle erimesi sonucu bu bölgede yeni deniz ulaşım alanlarının açılmasıyla Asya'dan Avrupa'ya giden ticaret yolları kısalmış ve devletler bu yeni alandaki kaynaklar üzerinde şimdiden çekişmeye ve hak iddia etmeye başlamışlardır.